

Новомалин в роки національно-визвольної війни 1648-1657 рр.

1648-1657 рр. – це час всенародної національно-визвольної війни в Україні на чолі з гетьманом Богданом Хмельницьким проти політичної влади Речі Посполитої, внаслідок якої було відновлено українську державність. Сучасні дослідники небезпідставно називають ці події національною і соціальною революцією.

Війна охопила практично всі українські землі; осторонь не залишила-ся й історична Волинь, на якій відбулися чи не найбільші її баталії – під Пилявцями (1648 р.), під Збаражем і Зборовим (1649 р.), під Берестечком (1651 р.). Масові повстання селян і міщан, дрібної православної шляхти волинських сіл, містечок і міст у 1648 р, масове покозачення населення надзвичайно сприяли переможним козацьким походам на захід. Острог, ряд інших населених пунктів поблизу Новомалина не раз згадуються в документах Богдана Хмельницького цих років. Серед них – славнозвісний Острозький універсал 2 (12) грудня 1648 р. – звернення до польської сторони не чинити утисків православним українцям на землях, звідки козаки вже відступили, інакше військові дії будуть поновлені¹. На жаль, у відомих

на сьогодні документах гетьмана – творця української козацької державності згадок про Новомалин не зустрічаємо, але певна інформація про становище Новомалина в цей складний час все ж дослідникам відома.

Свого часу істориком М. Володимирським-Будановим були опрацьовані присяжні свідчення при зборі подимного податку по всіх трьох (Кременецькому, Володимирському і Луцькому) повітах Волинського воєводства за 1650-1658 рр.² Виявилася жахлива картина запустіння Волині, коли за сотні сіл і навіть деякі міста присягали жителі сусідніх населених пунктів, оскільки в них не залишилося жодної живої душі, а самі села були зрівняні із землею. В Старому і Новому Острозі з волостю до 1648 р. нараховувалося 1659 димів; присяжне свідчення 1655 р. підтверджує наявність лише 205 із них.³ За міста Старий і Новий Заслав присягли дубенські міщани.⁴ Жодного диму не залишилося у селах Пłosці, Оженині, Стадниках сучасного Острозького району.⁵ Присяжне свідчення по місту Новомалин і належних до нього 11 селах за 1651 р. фіксують нульову кількість димів у них, тобто і відсутність там постійних жителів.⁶

Більшість присяжних свідчень приписують спустошення татарським союзникам козаків, хоча є немало свідчень про аналогічні дії польських хоругв, які могли конкурувати з ординцями. Наведене М. Володимирським-Будановим присяжне свідчення по місту Новомалин це підтверджує. При розоренні Новомалина і його сіл ротмістрами польських крoлівських хоругв Сошицьким і Суховецьким, а також Цариною і Хоєцьким, коли «селяни утікали в ліс, то жовніри їх розшукували і мучили; Мик. Зелінського убили кілками, інших ранили до смерті, а хліб і різне майно розграбували».⁷

Населення, позбавлене даху над головою, робочої худоби, реманенту і хліба, не могло розпочати обробіток землі навіть тоді, коли призупинялися військові дії і наставало перемир'я. Поля декілька років підряд залишалися незасіяними; люди були приречені на смерть від голоду, недоїдання та їх супутника – епідемії. Коли мирні жителі поверталися на старі місця проживання, на них чекала нова небезпека: війна з козаками і татарами не тільки не припинила, а й захочувала в дні перемир'я давно практиковані наїзди панів один на одного із пограбуванням чужих підданих, адже не існувало і раніше бездіяльних судів, були знищені межі володінь, втрачені документи на право власності.

Однак нема підстав стверджувати, що в 1648-1651 рр. всі чи більша частина новомалинців загинули від меча, голоду чи епідемії або ж потрапили в ординський полон (в останньому випадку теж залишався шанс вижити і повернутися додому). Більшість жителів врятувалися, як і у випадку з Новомалином, втечу в ліси, де проживали в куренях і землян-

ках. Значна ж кількість вибирала втечу «на Україну» – землі, де постала козацька держава Б. Хмельницького. Крім втеч, спостерігався і масовий добровільний відхід селян та міщан на схід з козацькими військами, як це документально підтверджено про жителів сусідніх Кунева, Старого і Нового Острога.⁸ Вірогідно, що з ними могли відходити і новомалинці.

Українці Волині заплатили в сер. XVII ст. надзвичайно високу ціну в боротьбі за національне визволення і утвердження державності.⁹ Новомалин 1651 р. з нульовою кількістю димів на місці 203 димів у 1629 р. – складова цієї ціни і цих жертв.

Козацька юрисдикція так і не була розповсюджена на більшість волинських земель, за винятком короткого епізоду 1655-1657 рр., коли шляхта на значних територіях краю присягнула на вірність Війську Запорозькому і його гетьману. Сучасні історики спробували відтворити кордони новоутвореного в цей час Волинського козацького полку в складі Української козацької держави. Однак наявних матеріалів надто обмаль, щоб стверджувати, що землі Новомалина ввійшли до складу цього козацького полку з його надто короткою історією. А пізніші події в історії України, відомі під назвою Руїни, унеможливили впровадження козацького устрою на волинських теренах. Це юридично зафіксували рішення Острозької польсько-української комісії 1670 р., яка відбулася в якомусь десятку кілометрів від Новомалина і на якій Михайло Ханенко був визнаний гетьманом Правобережної України в складі польської держави за умови, що на Волинь козацькі порядки не поширюватимуться.

Література

1. Див.: Манько М. Острозький універсал Богдана Хмельницького // Замкова гора. – 1998. – 12 грудня.

2. Владимирский-Буданов М. Передвижение южно-русского населения в эпоху Богдана Хмельницкого // Киевская старина. – 1988. – Том XXII. – Июль. – С. 79-116.

3. Так само. – С. 83.

4. Так само. – С. 83.

5. Так само. – С. 81.

6. Так само. – С. 84.

7. Так само. – С. 85.

8. Так само. – С. 91.

9. Див.: Ярошинський О. Волинь у роки Української національної революції середини XVII ст. – К.; 2005. – С. 214, 231.